

Nedre Bruksdammen i Brusaån

Kompletterande samrådsunderlag enligt inför ansökan om tillstånd till utrivning av damm och anläggande av ny bro.

Emåförbundet 2026

www.eman.se

Nedre bruksdammen i Brusaån

Kompletterande samrådsunderlag inför ansökan om tillstånd
till utrivning av damm och anläggande av ny bro.

Författare: Emåförbundet

Beställare: Eksjö kommun

Foton tagna av Emåförbundet om inget annat anges.

Kontaktuppgifter: emaforbundet@eman.se

Innehåll

Innehåll	2
Inledning	3
Bakgrund	3
Syfte	4
Tillståndsprocessen	5
Administrativa uppgifter	5
Beskrivning och lokalisering av verksamheten	5
Planförhållanden	9
Beskrivning av planerade åtgärder	11
Identifierade miljöaspekter	12
Natura 2000	12
Statusklassning och miljö kvalitetsnormer	13
Naturmiljöer och områdesskydd	13
Potentiellt förorenade områden	14
Kulturmiljöer	16
Förutsedd miljö påverkan	17
Tidplan	19
Bedömning av betydande miljö påverkan	19
Referenser	20

Inledning

Föreliggande dokument utgör ett kompletterande samrådsunderlag till Eksjö kommuns planerade ansökan om tillstånd till utrivning av nedre bruksdammen i Brusaån i Mariannelund. Tidigare samrådsunderlag (daterat 2019-07-02) och genomfört samråd 2019-08-22 behöver kompletteras med ett nytt samrådsunderlag och samråd, då nya beslut har fattats och kunskapsunderlaget har ökat under processens gång.

Vattenverksamhet regleras i 11 kap. miljöbalken (1998:808) och i lagen (1998:812) med särskilda bestämmelser om vattenverksamhet. För vattenverksamhet gäller med vissa undantag tillstånds- eller anmälningsplikt enligt 11 kap. 9 resp. 9 a § miljöbalken och 19 § förordningen (1998:1388) om vattenverksamhet m.m. Ansökan om tillstånd prövas av Mark- och miljödomstolen.

Bakgrund

Nedre bruksdammen, belägen i Brusaån i Mariannelund, utgör ett definitivt vandringshinder för fisk och andra vattenlevande organismer. Detta är en bidragande orsak till att vattenförekomsten Brusaån: Silverån-Högebro (ID:WA93505857) inte uppnår god status enligt Vattenförvaltningsförordningen (2004:660). Det finns även problem med regleringen av dammen pga. dess skick och begränsade avbördningsförmåga. Anläggningen saknar tillstånd enligt såväl äldre som nyare lagstiftning.

Eksjö kommun är verksamhetsutövare för anläggningen och beslutade 2018 att arbeta vidare med frågan kring att ansöka om tillstånd att riva ut dammen. Frågan har tidigare diskuterats med länsstyrelsen i Jönköpings län och beslutet har förankrats i samhällsbyggnadsnämnden vid Eksjö kommun. Ett öppet informationsmöte om projektet hölls i Mariannelund den 19 februari 2019 och den 12 juni 2019 beslutade samhällsbyggnadsnämnden vid Eksjö kommun att genomföra samråd enligt 6 kap 4§ Miljöbalken (Dnr Sbn 2018/84). Samråd hölls 2019-08-22 och kommunen upprättade en samrådsredogörelse 2019-09-17. I en tjänsteskrivelse daterad 2020-02-03 beslutar samhällsbyggnadsnämnden att ansöka om tillstånd till utrivning av dammen (Sbn 2018/84).

Ärendet fortskrider hos kommunen och ett informations- och dialogmöte hölls för allmänheten i Mariannelund 2024-05-07, där kommunalråd och ordförande i Samhällsbyggnadsnämnden beskrev bakgrunden i ärendet och hur man ämnar gå vidare. I ett sammanträdesprotokoll för Sbn daterat 2024-06-05 framgår beslutet att ansöka om utrivning av nedre dammen i Mariannelund inklusive anläggande av ny bro på samma plats (Sbn 2018/84), undersöka dammens och bronns skick, samt att bilda en arbetsgrupp med representanter från Mariannelund.

Under 2025 har Emåförbundet fått i uppdrag av Eksjö kommun att påbörja arbetet med framtagande av ansökningshandlingar till mark- och miljödomstolen. Vidare har en dialog hållits med länsstyrelsen i Jönköpings län angående den juridiska processen i ärendet. I slutet av 2025 framgick i denna dialog att länsstyrelsen anmodar Eksjö kommun att hålla ett kompletterande samråd i början av 2026. Syftet med ett kompletterande samråd är att redogöra för bl.a. de nya beslut som tagits i Sbn, resultat av medborgardialoger (se nedan) samt kompletterande underlag i övrigt.

Medborgardialog

Efter att Eksjö kommun tog beslut om inriktningen att riva ut nedre dammen i Mariannelund beslutades att inrätta en grupp bestående av allmänhet (fyra personer från Mariannelund), politiker (tre politiker från Samhällsbyggnadsnämnden) och relevanta tjänstepersoner. Gruppen har haft i uppgift att diskutera fram värdeskapande åtgärder i området utmed Brusaån i Mariannelund för att minimera de negativa estetiska effekterna av en utrivning samt att förbättra tillgängligheten i området. Arbetet har lett fram till inriktningar och åtgärdsförslag som kommer att genomföras dels innan utrivning blir aktuellt men även i samband med utrivning samt byggande av den nya bron. Arbetet har bedrivits i god och framåtsyftande dialog med högt lokalt inflytande vilket Eksjö kommun sett som en styrka för att rätt insatser ska genomföras. För åtgärderna har det avsatts en särskild budget utöver de förväntade kostnaderna som uppstår i samband med utrivningen, återställningen av vattendraget och byggnationen av den nya bron.

Syfte

En utrivning av nedre bruksdammen i Mariannelund syftar till att återskapa naturliga, strömmande vattenmiljöer i Brusaån tillsammans med fria vandringsvägar för fisk och andra vattenlevande organismer. Nedre Bruksdammen är i dagsläget det enda kvarvarande vandringshindret inom vattenförekomsten (övre bruksdammen åtgärdades med faunapassage i form av omlöp 2016). Åtgärden syftar även till att minimera behovet av tillsyn, underhåll och reglering av anläggningen – vilket bidrar till såväl minskade kostnader för Eksjö kommun som minskad risk för skador vid höga flöden i Brusaån. Samtidigt som Eksjö kommun söker tillstånd till utrivning av dammen har man även för avsikt att anlägga en ny bro på platsen. En sådan bro kräver inte samma underhåll som en dammanläggning men behöver likväl tillståndsprövas i mark- och miljödomstolen.

Åtgärden är planerad att genomföras inom en femårsperiod efter att ansökan har beviljats av Mark- och miljödomstolen. Huvudman för åtgärden är Eksjö kommun och för samordning och sakkunnig i vattenfrågor vid genomförandet ansvarar Emåförbundet.

Tillståndprocessen

En tillståndsansökan ska inledas med en samrådsprocess enligt 6 kap Miljöbalken. Samrådet dokumenteras i en samrådsredogörelse som delges länsstyrelsen som därefter beslutar om den planerade verksamheten skall betraktas som betydande eller ej betydande miljöpåverkan. Vid behov kan länsstyrelsen besluta om ett utökat samråd, innan beslut tas om miljöpåverkan.

Efter att länsstyrelsen beslutat om miljöpåverkan sammanställs en ansökan till Mark- och miljödomstolen (MMD), inklusive nödvändiga bilagor. MMD kan under beslutsprocessen begära kompletteringar innan ärendet kungörs och går ut på remiss till berörda sakägare. Efter att MMD har tagit emot eventuella yttranden delges dessa till sökanden för möjlighet till bemötanden och eventuella kompletteringar av ansökan. När handlingarna anses kompletta av MMD fortskrider tillståndsprövningen med en huvudförhandling, ibland med en syn på plats, varefter MMD tar ett beslut. Om en huvudförhandling anses onödig kan MMD ta ett beslut enbart på handlingarna, vilket normalt påskyndar beslutsprocessen.

Administrativa uppgifter

Sökandens namn:	Eksjö kommun
Adress:	575 80 Eksjö
Telefon:	0381-360 00 (växel)
e-post:	kommun@eksjo.se
Fastighetsbeteckning:	Mariannelund 9:2
Fastighetsägare:	Eksjö kommun
Kontaktperson:	Mikael Wärnbring, Samhällsbyggnadsavdelningen Eksjö kommun

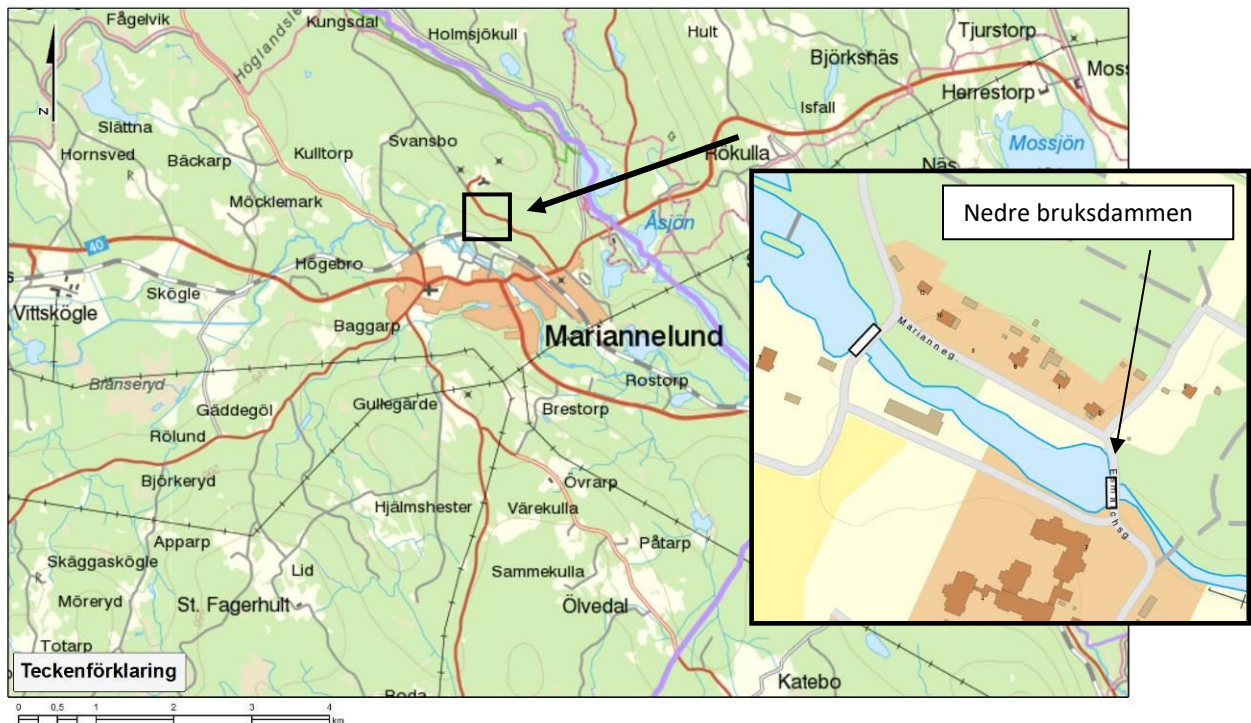
Beskrivning och lokalisering av verksamheten

Nedre bruksdammen ligger i Brusaån inom de centrala delarna av Mariannelund på fastigheten Mariannelund 9:2 (figur 1), position 6386396, 534111 (Sweref99TM).

Anläggningen utgörs av följande delar:

- Dammbyggnad och vägbro i sten och betong med en total fallhöjd på 2,1 meter (figur 2).
- Dammspegel på ca 0,5 ha (figur 3)

- Regleringsanordning bestående av ett skibord med 4 spetluckor samt ett bottenutskov med 2 spetluckor (figur 4).
- Broöverfart (figur 5) som enligt gällande detaljplan (DPL 431 och 437) är belägen inom planerat parkområde.
- Anläggningen saknar tillstånd enligt äldre och nyare lagstiftning.

Figur 1. Översiktsskarta på nedre bruksdammen i Mariannelund inklusive detaljkarta.

Indämningsområdet omfattar ca 0,5 ha (5000 m²) med ett maxdjup på ca 1,5 meter och ett medeldjup kring 0,5 meter. Bottensubstratet är i huvudsak minerogent med sand, grus, sten och block i varierande dimensioner. I viken norr om dammvallen finns organogena sediment med en mäktighet på maximalt ca 0,7 m och i genomsnitt 0,3 meter.

Upströms nedre bruksdammen finns ytterligare en dammanläggning, benämnd "övre bruksdammen". Indämningsområdet för nedre bruksdammen når nästan ända upp till övre bruksdammen (se detaljkarta, figur 1). Vid övre bruksdammen finns en fiskväg i form av omlöp utmed norra sidan, som mynnar i nedre bruksdammen. Omlöpet byggdes 2016 och fungerar som faunapassage förbi övre bruksdammen. Nedre bruksdammen utgör definitivt vandringshinder för fisk och annan vattenlevande fauna.

Figur 2. Nedre bruksdammen i Mariannelund, sedd från nedströmssidan vid en vattenförling på ca 0,7 m³/s.(Foto: Emåförbundet).

Figur 3. Dammspegeln vid nedre bruksdammen i Mariannelund, när dammen är i övre dämningssgräns.

Figur 4. Nedre bruksdammen i Mariannelund, sedd från uppströmssidan när dammen är avsänkt strax under tröskelnivån för skibordet (till höger i bilden)

Figur 5. Nedre bruksdammen vid Mariannelund sedd från södra sidan. Vägöverfarten utgör del av Esmarchsgatan.

Dammens nuvarande skick

Vid en inspektion av dammen och bron 2014 (G2 Brokonsult AB) framgår sammanfattningsvis att :

Allt stålmaterial som är exponerat mot vatten är kraftigt rostangripet med gravrost. På vissa ställen har stålprofilerna rostat av helt vilket gör att dammluckorna inte går att manövrera på ett tillförlitligt sätt. Risk finns att man inte kan öppna dem helt eller stänga dem om man lyckas öppna bottenutskovet (norra utskovet) helt. Luckornas trädelar är i behov av reparation.

De stålprofiler som luckorna skall glida i/emot är delvis helt bortrostade. Betongen på skibordet i det norra utskovet har kraftiga vittringsskador och håller inte tätt neråt. Läckande vatten letar sig genom den vintrade betongen ner i dammens stenfyllning.

Det finns skäl att anta att det södra utskovet är i samma skick.

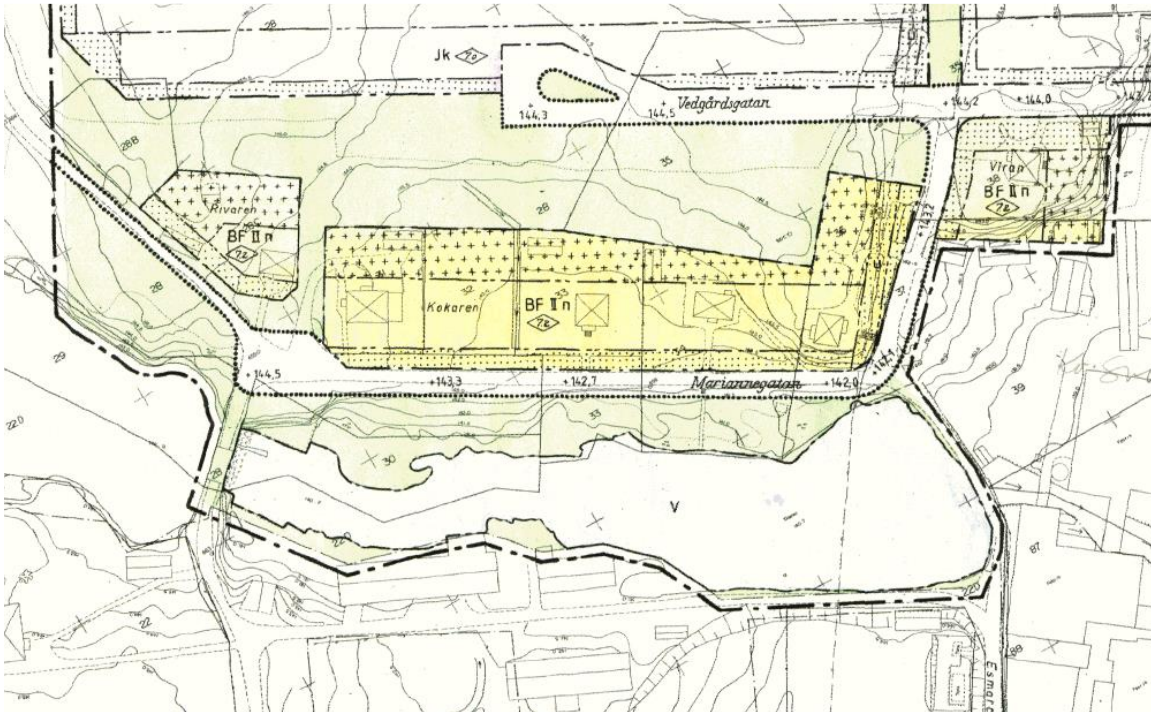
Räckena håller inte dagens standard. De är för låga (ca 850) och ej dimensionerade för påkörning. Räckesståndarna infästa i broplattans kant med bultar. Plattan har vittringsskador vid kanterna och kantbalk saknas vilket gör räcket känsligt för påkörning.

Planförhållanden

Den nedre bruksdammen i Brusaån är belägen inom detaljplanerat område kallat Vedgårdsområdet, direkt norr om centrala Mariannelund (Eksjö kommun Dpl 431, se figur 6). Enligt detaljplanen gränsar dammen till ett allmänt parkområde och trots att nuvarande broöverfart vid dammen används för allmän trafik har detta förhållande inte fastlagts i detaljplanen.

Norr om dammen, utmed Mariannekatan, finns fem privata fastigheter, varav tre gränsar till dammen (fastighetsbeteckningar Kokaren 3, 4 och 5). Enligt detaljplanen skall fastigheterna gränsa till Mariannekatan, men denna reglering har ej genomförts av Eksjö kommun och ej heller begärts av någon fastighetsägare sedan detaljplanen beslutades (figur 7).

Utmed södra sidan av dammen finns en privat fastighet som utgör del av den större fastigheten Mariannelund 9:3. På denna fastighet finns en ladugårdsbyggnad. Sydost om denna fastighet löper en gång- och cykelväg utmed dammen, som ansluter till Esmarchsgatan vid själva dammbyggnaden.

Figur 6. Utdrag ur stadsplanekarta för detaljplan Eksjö kommun DPL431, Vedgårdsområdet, inom vilken nedre bruksdammen ingår i södra delen. Källa: Eksjö kommun.

Figur 7. Översiktsskarta som visar fastighetsgränserna vid nedre bruksdammen i Mariannelund. Här framgår att de tre fastigheterna kokaren 3, 4 och 5 gränsar till dammen – något som aldrig reglerats sedan detaljplanen fastställdes. Källa: Naturvårdsverket.se

Öster om dammen ligger en industrifastighet, Mariannelund 9:1, där tillverkning av blekt sulfitmassa förekom under perioden 1888 till 1977. Fastigheten ägs idag av Eksjö kommun och är föremål för ett flertal undersökningar på grund av mark- och grundvattenföroreningar (se nedan).

Beskrivning av planerade åtgärder

Eksjö kommun har för avsikt att ansöka om tillstånd till utrivning av nedre bruksdammen och samtidigt uppföra en ny bro över Brusaån på samma plats. Utrivningen inklusive uppförande av bro samt återställning i vatten och angränsande markområden kommer att beskrivas närmare i en teknisk beskrivning som biläggs ansökan till mark- och miljödomstolen.

Utrivningen innebär att dammkrönets skibord, spetluckor och andra betong- och stenkonstruktioner mellan de båda landfästena tas bort i sin helhet varefter en ny bro uppförs på samma plats. Efter utrivningen kommer återställningsarbeten ske inom det tidigare dammområdet. Tidigare provavsänkningar av nedre bruksdammen har visat att en utrivning skulle återställa fina strömvattenmiljöer utmed hela det område som i dagsläget är indämt (figur 8).

Utrivningen innebär även att de stränder som blottläggs efter avsänkning av dammområdet kan komma att kräva vissa återställningsarbeten, främst i syfte att göra området mer lättillgängligt och tilltalande. Enligt gällande detaljplan ligger dammfästet och dammen inom ett område som är utpekad som allmänt parkområde, vilket underlättar denna åtgärd.

Området är lättillgängligt via tillfartsvägar från norra och södra sidan om dammfästet. Tillfälliga upplag av massor kan komma att behövas – lokalisering och omfattning föreslås i den tekniska beskrivningen.

Figur 8. Nedre bruksdammen i Mariannelund vid provavsänkning, sedd från södra stranden ca 100 meter uppströms dammläget. Bottenförhållandena domineras av sand, grus och stenblock. Vid en utrivning återskapas dessa värdefulla strömvattenmiljöer.

Identifierade miljöaspekter

Utrivning av nedre bruksdammen i Mariannelund innebär en påverkan på bl.a. naturmiljön, kulturmiljön och landskapsbilden. Miljökonsekvenserna av åtgärden kommer därför att beskrivas i en miljökonsekvensbeskrivning (MKB) som biläggs tillståndsansökan till mark- och miljödomstolen. I föreliggande samrådsunderlag ges en översiktlig beskrivning av den förutsedda miljöpåverkan.

Natura 2000

Brusaåns sträckning mellan Åsjön och Högebro är sedan 2007 utpekad som Natura 2000 område enligt art- och habitatdirektivet (SE0310805 Brusaån). Syftet med Natura 2000 området är att säkerställa den långsiktiga överlevnaden för de hotade arterna flodpärlmussla och tjockskalig målarmussla. Enligt länsstyrelsen i Jönköpings län (2024) gjordes det första fyndet av tjockskalig målarmussla (*Unio Crassus*) i länet vid en inventering i Brusaån 2001 på lokaler uppströms Mariannelund. Ett flertal inventeringar under 2000-talet visar på ett fåtal individer av såväl flodpärlmussla som tjockskalig målarmussla uppströms Mariannelund och den sammantagna bedömningen är att populationerna inte är livskraftiga (Länsstyrelsen i Jönköpings län 2024).

Några av de prioriterade åtgärder som nämns i bevarandeplanen för Natura 2000 området (länsstyrelsen i Jönköpings län 2016) är ”restaureringsåtgärder i vattendraget, som t.ex. biotopförbättrande åtgärder och skapande av fria vandringsvägar”.

En utrivning av nedre bruksdammen i Mariannelund medför skapande av fri vandringsväg för fisk och andra vattenlevande organismer samt att ca 200 meter av Brusaån återfår mer naturliga strömvattenbiotoper som är lämpliga för musslor.

Statusklassning och miljökvalitetsnormer

Nedre bruksdammen i Mariannelund är belägen inom vattenförekomsten Brusaån: Silverån-Högebro (VISS EU_CD: SE638769-148655). Vattenförekomsten uppnår måttlig ekologisk status på grund av förekomst av vandringshinder för fisk och andra vattenlevande organismer. Vattenförekomsten uppnår heller inte god kemisk ytvattenstatus och innehar klassningen ”Betydande påverkan med risk för miljögifter pga tidigare verksamheter i närområdet (pappersindustri, sågverk med dopkning)”.

Några av de åtgärdsförslag som Vattenmyndigheten föreslår för vattenförekomsten är åtgärdande av vandringshinder (Nedre bruksdammen) samt efterbehandling av miljögifter (f.d. Sulfitfabriken i Mariannelund).

Beslutad miljökvalitetsnorm för vattenförekomsten är god ekologisk status. Detta motiveras av att vattenförekomsten innehåller arter och habitat som omfattas av områdesskydd enligt Natura 2000. Kvalitetskravet god ekologisk status bedöms nödvändigt för att upprätthålla gynnsam bevarandestatus.

Naturmiljöer och områdesskydd

Förutom Natura 2000-område finns inga utpekade områdesskydd. Däremot klassas nedre delen av Brusaån (mellan Åsjön och Högebro) som nationellt värdefull avseende naturmiljöer och fiske (länsstyrelsen i Jönköpings län 2009).

Länsstyrelsens motivering av bedömningen grundar sig på att det inom Natura-2000 objektet finns längre sträckor med både limniska och möjliga limniska nyckelbiotoper. Området har mycket höga naturvärden knutna till bl a naturtypen vattendrag med flytbladsvegetation eller akvatiska mossor samt arterna tjockskalig målarmussla, flodpärlmussla och utter. Ett potentiellt rikkärr finns i anslutning till vattendraget liksom sumpskogar. Vattendraget domineras av lugnflytande sträckor men det finns även långa strömmande partier. Stationära öringpopulationer finns utmed så gott som hela vattendragets sträckning och i flertalet tillrinnande bäckar. Tidigare var Brusaån nedströms Mariannelund kraftigt påverkad av utsläpp från pappersmassaindustrin vilket nu upphört (se nedan).

Vattenkvalitet

Vattenkvaliteten i Brusaån övervakas främst genom den samordnade recipientkontrollen inom Emåns avrinningsområde (SRK Emån), som Emåförbundet ansvarar för. I kontrollprogrammet för SRK Emån finns två vattenprovtagningsstationer i Brusaån; en nedströms Hjaltevad (582, provtas varannan månad) och en nedströms Mariannelund (586, provtas varje månad). Inom programmet finns även en fiskundersökningslokal nedströms Mariannelund som provtas vart tredje år. Utvärderingarna av station 586 nedströms Mariannelund visar generellt på god status avseende näringsämnen och metaller, dock med en trend mot ökande kvävetransporter (Emåförbundet 2022 och 2025). Fiskundersökningarna visar genomgående god status sedan undersökningarna påbörjades 2007 (Emåförbundet 2025).

Potentiellt förorenade områden och riskbedömning

I anslutning till nedre bruksdammen i Mariannelund finns ett före detta industriområde som tidigare utgjordes av en pappersmassaindustri (Sulfitfabrik). Industrin var aktiv mellan 1888 och 1977 och drevs av Brusafors aktiebolag fram till 1970-talet, då Holmen AB tog över ägande och produktion (figur 9). Efter nedläggningen förvärvade Eksjö kommun fastigheten och rev byggnaderna. Rivningsmassorna deponerades i huvudsak inom den stora lutdammen som låg strax nordost om nedre bruksdammen.

Figur 9. Detalj ur ekonomiska kartan från 1944 som visar industriområdet för Brusafors sulfitfabrik i Mariannelund. Nedre bruksdammen är markerad med röd pil (källa: lantmäteriet.)

De föroreningar som industrin lämnat efter sig i markområdet är i huvudsak tungmetallerna bly, arsenik, koppar och zink. Enligt länsstyrelsens inventering av potentiellt förorenade områden (MIFO) bedöms sulfitfabriksområdet nordost om nedre bruksdammen ligga inom riskklass 1, vilket innebär att det finns mycket stor risk för människors hälsa och miljön och att objektet är prioriterat i länsstyrelsens arbete med att uppnå miljö kvalitetsmålet "giftfri miljö" (figur 10). I vattenmyndighetens bedömning av påverkanskällor är Sulfitfabriken i Mariannelund identifierad som en möjlig punktkälla som kan förväntas ha betydande påverkan, med risk för sänkt status.

Direkt sydost om nedre bruksdammen finns ytterligare en del av det tidigare industriområdet som enligt länsstyrelsen i Jönköpings län ligger inom riskklass 2. Vid denna sida av dammen låg själva fabriksbyggnaden som revs 1978. Numera är detta område till stora delar bebyggt (figur 10).

Vattenkvaliteten i Brusaån nedströms Mariannelund har under lång tid påverkats av föroreningar p.g.a. utsläpp från sulfitfabriken fram till 1977. Under större delen av 1900-talet var i stort sett allt liv totalt utslaget i vattendraget. Fabriken producerade blekt sulfitmassa och Brusaån var recipient för industrins process- och avloppsvatten. Efter att industrin lades ned och utsläppen upphörde har vattenkvaliteten förbättrats avsevärt och fauna och flora återhämtat sig. Tack vare att sträckan uppströms sulfitfabriken varit opåverkad, samt att Brusaån nedströms har förbindelse med Silveråns norra gren, har växt- och djurarter återkoloniserat de fina sträckorna nedströms Mariannelund.

En riskbedömning för sulfitfabriksområdet gjordes 2023 (Geosyntec 2023) följt av en ansvarsutredning av länsstyrelsen i Jönköpings län (Länsstyrelsen i Jönköpings län 2025). Riskbedömningen gör gällande att *"De provtagningar som utförts i Brusaån visar emellertid inte på några beaktansvärda halttillskott från utredningsområdet, och de passiva provtagningarna visar för många ämnen högre halter uppströms utredningsområdet än nedströms. Även halterna i sediment är relativt låga, och inget pekar på någon beaktansvärd spridning mellan sediment och ytvatten. Som tidigare påpekats utgörs botten i ån nedströms Fabriksområdet av erosionsbotten, vilket innebär att ingen större ansamling av föroreningar är att förvänta på denna plats"*.

Vidare framgår i riskvärderingen att *"De halter som uppmätts i ytvatten bedöms inte medföra någon risk för varken vattenlevande organismer eller människors hälsa. Halterna är lägre än jämförvärden för ytvatten, som för samtliga aktuella ämnen är lägre än dricksvattenkvalitetskriterierna."*

För undersökta sediment anges att: *"För de ämnen som uppmätts i halter över använda jämförvärden för sediment (Cu och PAH-H) saknas jämförvärden för skydd av människors hälsa. Samtliga halter är dock låga jämfört med NV-KM. NV-KM är inte*

framtaga för sediment, men jämförelsen bedöms som konservativ i föreliggande fall eftersom daglig exponering antas, vilket inte är sannolikt för sedimenten i Brusaån. Direktexponering för föroreningar i ytvatten eller sediment bedöms därför inte vara beaktansvärda exponeringsvägar och beaktas således inte vidare i hälsoriskbedömningen” (Geosyntec 2023).

För undersökt grundvatten framgår att: ”Förhöjda föroreningshalter uppmättes i grundvattenrören nära ån, vilket indikerar att en viss spridning till recipienten via grundvattnet sker. I anslutning till ån finns förhöjda halter främst i provpunkt 21GC22, i den sydvästligaste delen. I denna provpunkt har inga fyllnadsmassor noterats, och grundvattenrörets filter är installerat i sandig mulljord. De provtagningar som utförts i Brusaån visar emellertid inte på några beaktansvärda halttillskott från utredningsområdet, och de passiva provtagningarna visar för många ämnen högre halter uppströms utredningsområdet än nedströms” (Geosyntec 2023).

Figur 10. Karta över potentiellt förorenade områden med riskklassbedömning.

Kulturmiljöer

I närområdet för den planerade verksamheten finns inga registrerade fornlämningar eller övriga kulturhistoriska lämningar enligt Riksantikvarieämbetets Fornsök (www.raa.se). Inom ramen för länsstyrelsens inventering av kulturmiljöer längs vattendrag (Minnen vid vatten – kultur Aqua) återges en omfattande beskrivning av

området kring nedre bruksdammen i Mariannelund (länsstyrelsen i Jönköpings län 2014).

I rapporten framgår bl.a. att inom området (nr 103 i rapporten) har förekommit tändsticksfabrik, bobinfabrik och trämassafabrik. I rapporten framgår att området utgörs av ett *"industriellt område i form av pappersindustri, träindustri samt industri övrig. Verksamheterna har inte funnits i större grad under samma tid utan snarare ersatt varandra på samma plats."* Vidare görs bedömningen att *"lämningarna och platsen klassas som övrig kulturhistorisk lämning (dammvallen tongivande) även om flera av de forna fabriksverksamheterna är att betrakta som uppgift om"*.

För själva dammvallen tillhörande nedre bruksdammen ges bl.a. följande uppgifter:

"Dammvallen klassas som övrig kulturhistorisk lämning. Dammvallen är cirka 20–25 meter lång, fem meter bred och omkring tre meter hög, delvis kallmurad men nyligen förstärkt med betong. Räcken är i grönmålat stål. Dammvall har funnits på platsen sedan 1700-talet och troligen modifierats och byggts om med tiden.

Dammvallens bord är förstärkta i betong. Längre norrut på dammvallen finns ett par luckor som reglerar flödet till ett mindre utskov, två meter brett som leder till en separat fåra. Längre söderut finns ett utskov reglerat med fyra träluckor. Det som finns kvar av kallmurade konstruktioner är sex till sju skift sten med 0,3–0,8 meter stora och 0,3–0,4 meter tjocka stenar. Sydöst om dammvallen finns en kallmurad och betongförstärkt kanal, sex till sju meter bred, med 1,5 meter höga kallmurade kanter i tre till fem skift. Stenarna är tuktade och är 0,3–0,8 meter stora och 0,2–0,3 meter tjocka. Dammvallen fungerar även som broöverfart".

Förutsedd miljöpåverkan

Den planerade utrivningen av nedre bruksdammen i Mariannelund medför att ett artificiellt definitivt vandringshinder för fisk och annan akvatisk fauna försvinner. Det indämda området sänks av vilket innebär att dammspegeln ersätts av en ursprunglig, naturlig strömvattenbiotop med varierande vattenhastighet och minerogent bottensubstrat. Detta innebär även att grundvattennivån sjunker lokalt och vattenområdet minskar i omfattning. Sammantaget påverkas landskapsbilden på ett sådant sätt att de tidigare artificiella miljöerna förknippade med industriell verksamhet (regleringsanordningar, dammspegel etc.) ersätts av mer naturliga miljöer.

I samband med utrivning av dammanläggningen förväntas viss grumling ske i vattnet nedströms. Organogena sediment finns i huvudsak i ett område norr om dammfästet. Sedimentens mäktighet uppgår i genomsnitt till ca 0,3 m och botten är i stora delar bevuxen med rotade makrofytter (främst kavedun, nate och näckros). Ett samlingsprov

på sedimentens innehåll av eventuella miljögifter och tungmetaller togs 2018 och påvisade inga förhöjda halter som föranleder till risk för människors hälsa och miljö (Emåförbundet 2018). En liknande bedömning framgår i riskbedömningen för Sulfitfabriksområdet (Geosyntec 2023). Inför utrivningen görs en långsam avsänkning av dammen ned till tröskelnivå. Detta innebär att sedimenten i norra delen blottläggs, torkar och avskiljs från den kvarstående vattenfåran, vilket påtagligt minskar risk för grumling. De torra sedimenten bedöms kunna ligga kvar på platsen och täckas över med lämpliga naturliga massor vid återställningen av området. I samband med utrivningsarbetet och återställningen av vattenfåran och närmiljöerna samt anläggandet av ny bro kan grumling uppstå. I ansökan om tillstånd till verksamheten kommer därför ett förslag på kontrollprogram under byggnation att redovisas.

I samband med utrivningsarbetet och återställningen av vattenfåran och närmiljöerna kan störningar i form av buller, vibrationer och ökad trafik med entreprenadmaskiner förekomma. Likaså kommer tillgängligheten till vägar och promenadstråk begränsas – i synnerhet möjligheten att ta sig över ån vid det tidigare damm- och broläget. För boende som normalt använder vägen över dammvallen för biltrafik finns en alternativ körsträcka direkt norr om Mariannelunds centrum. Gång- och cykeltrafik kan däremot använda för ändamålet avsedd bro vid övre bruksdammen.

De planerade åtgärderna leder till förbättrad konnektivitet och återskapande av mer naturliga strömvattenmiljöer. De bedöms sålunda ligga i linje med de nationella miljömålen för levande sjöar och vattendrag samt bevarandeplanen för Natura 2000-området. Vattenförekomstens ekologiska status bedöms påverkas positivt vilket innebär förbättrade förutsättningar att uppnå miljö kvalitetsnormen god ekologisk status.

Landskapsbilden påverkas genom att en stillastående vattenyta försvinner och ersätts av ett strömmande vattendrag. Samtidigt minskar risken för översvämning av närområdet vid höga flöden eftersom dammanläggningens begränsande sektion tas bort samtidigt som vattennivån sänks.

De planerade åtgärderna berör inga registrerade fornlämningar men dammvallen klassas som övrig kulturhistorisk lämning. Utrivning av dammen bedöms av länsstyrelsen påverka ett immateriellt symbolvärde i form av dammspegel och dammanläggning. Vid en utrivning berörs endast den del som utgörs av nuvarande bro och regleringsanordningar. Dammvallen sträcker sig vidare norrut och vid en utrivning bevaras denna del i sin helhet tillsammans med de kallmurade kanterna på båda sidorna nedströms dammen. En antikvarisk bedömning av åtgärden kan därför bli nödvändig för att orsaka så liten skada som möjligt på kvarvarande kulturhistoriska lämningar.

Grundvattennivån förväntas att påverkas lokalt i anslutning till den avsänkta dammen. Enligt SGU:s brunnsarkiv finns inga brunnar i närheten av nedre bruksdammen.

Under arbetets gång kommer vissa ytor tillfälligt behöva tas i anspråk för uppställning av entreprenadmaskiner. Externa massor samt rivningsmassor kan behöva lagras tillfälligt i närområdet men inom verksamhetsutöwarens fastighet. Rivningsmassor som inte kan återanvändas på platsen kommer att omhändertas enligt gällande riktlinjer – vid behov kommer provtagning att ske på enskilda massor om så krävs. Entreprenadmaskiner som används skall uppfylla de miljökrav som ställs avseende arbete i och invid vatten.

De potentiellt förorenade områdena NO och SO om dammanläggningen förväntas inte påverkas av de planerade åtgärderna. Sänkta grundvattennivåer kommer sannolikt minska grundvattengenomströmningen från nuvarande damm in i de förorenade områdena och därigenom minska läckage av föroreningar till Brusaån, även om läckaget enligt Geosyntec (2023) konstaterats som ringa.

En ledningskoll har gjorts tidigare för att utreda om särskild hänsyn behöver tas inför och under de planerade åtgärderna avseende t.ex. el, tele, fiber och VA-nät. En ny ledningskoll görs i samband med framtagande av teknisk beskrivning. Eksjö Energi AB har tidigare framfört behov av att anpassa VA-ledningar som ligger strax under bottennivån i dammens nedre del. Detta kommer preciseras i teknisk beskrivning.

Tidplan

Efter att föreliggande kompletterande samråd har genomförts och protokollförts, kommer framtagande av underlagsmaterial till ansökan om tillstånd till Mark- och miljödomstolen ske under första och andra kvartalet 2026.

Yrkande om genomförandetid ska vara fem (5) år efter att domen vunnit laga kraft. Verksamhetsutövaren planerar att åtgärden är genomförd och slutredovisad senast 2032.

Bedömning av betydande miljöpåverkan

Enligt 8 § miljöbedömningsförordningen skall samrådsunderlag enligt 6 kap. Miljöbalken innehålla en bedömning i frågan om huruvida en betydande miljöpåverkan kan antas.

Enligt 10 § miljöbedömningsförordningen skall i en sådan bedömning hänsyn tas till:

1. verksamhetens eller åtgärdens utmärkande egenskaper
2. verksamhetens eller åtgärdens lokalisering
3. Möjliga miljöeffekters typ och utmärkande egenskaper.

Verksamhetsutövaren gör bedömningen att åtgärden får antas medföra betydande miljöpåverkan.

Referenser

Eksjö kommun, 2019. Detaljplan för Mariannelund, utdrag.

Eksjö kommun, 2019. Samrådsredogörelse - Redogörelse av samråd enligt 6 kap 4 § Miljöbalken inför ansökan om tillstånd till utrivning för Nedre dammen i Mariannelund genomfört 2019-08-22.

Eksjö kommun, 2025. Sammanträdesprotokoll, SbN §98 Nedre dammen/Bruksdammen i Mariannelund. Dnr SbN 2018/84.

Emåförbundet 2009. Projektering av fiskvägar förbi bruksdammarna i Mariannelund.
Emåförbundet 2009, på uppdrag av Eksjö kommun

Emåförbundet, 2019. Samrådsunderlag för nedre bruksdammen i Brusaån.

Emåförbundet, 2022. Samordnad recipientkontroll SRK Emån, årsrapport 2021.

Emåförbundet, 2025. Samordnad recipientkontroll SRK Emån, elfiskeundersökningar 2022-2024.

Emåförbundet, 2025. Samordnad recipientkontroll SRK Emån, årsrapport 2024.

G2 Brokonsult AB, 2014. Inspektion av nedre dammen Mariannelund, 14-10-02.

Geosyntec, 2023. Mariannelund f.d. Sulfitfabrik, riskbedömning. Geosyntec consultants AB, projektnummer SE2100040, framställd för Holmen AB.

Länsstyrelsen i Jönköpings län 2009. Värdefulla vatten i Jönköpings län. Länsstyrelsen meddelande 2009:23

Länsstyrelsen i Jönköpings län 2016. Bevarandeplan för Natura 2000 område Brusaån, SE0310805 Brusaån. Fastställd 2007 och reviderad 2016. Länsstyrelsen dnr 511-9341-2016

Länsstyrelsen i Jönköpings län, 2014. Minnen vid vatten – inventeringar av kulturmiljöer längs vattendrag inom projekt Kultur Aqua år 2011, Brusaån, Gnyltån och Sällevadsån med biflöden. Länsstyrelsen meddelande 2014:13

Länsstyrelsen i Jönköpings län, 2024. Stormusslor i Jönköpings län 1959-2023, utbredning och status i vattendragen. Meddelande nr 2024:28

Länsstyrelsen i Jönköpings län, 2025. Ansvarsutredning inför avhjälpandeåtgärder vid f.d. Sulfitfabriken i Mariannelund på fastigheterna Mariannelund 9:1 och Viran 1 i Eksjö kommun. Utkast, dnr 5277-2025

VISS, 2025. Vatteninformationssystem Sverige – vattenförekomst "Brusaån: Silverån-Högebro".